

В. Земляк – співець рідної сторони (До 75-річчя від дня народження В. Земляка)

Василь Сидорович Земляк (Вацик), 75-річчя від дня народження якого ми сьогодні відзначаємо, прийшов в українську літературу 50-х років разом із поколінням письменників-фронтовиків. За плечима вже були враження складної та трагічної довоєнної дійсності, жорстоко скалічена війною молодість, тяжкий досвід війни та не менш важких повоєнних років.

Як прозаїка непересічного таланту В. Земляка читач помітив після появи друком двох його повістей „Рідна сторона” (1956) та „Кам’яний Брід” (1957). Схвальні рецензії на ці повісті давали підставу стверджувати, що В. Земляк прийшов у літературу з першої спроби. А насправді він пробував свої сили спочатку в публіцистиці, написав низку нарисів, оповідань. Після прочитання повісті „Рідна сторона” тодішнім редактором журналу „Дніпро”, де вона вперше друкувалася, Олександром Підсухою молодий письменник працював над нею ще довго й наполегливо. Ця наполегливість, вимогливість до слова, висока працездатність і здобули заслужену оцінку „Рідної сторони” М. Стельмахом. „Прочитавши повість, він написав і видрукував у журналі „Дніпро” „Лист до Василя Земляка”, у якому зазначив, що „в українську літературу прийшов ще один письменник, письменник зі своїми поетичними шуканнями, з романтичним поглядом на світ, зі знанням життя і людей, про яких він пише”. Водночас відомий письменник висловив і слушні зауваження, які були з вдячністю сприйняті Василем Земляком.

Для нас, житомирян, Василь Земляк близький і дорогий тим, що тут, на поліській землі, формувалися його естетичні й світоглядні позиції, а перші книги, від яких повіяло, за словами М. Стельмаха, „зеленим пахучим шумом Полісся і свіжістю молодого таланту”, теж присвячені людям нашого краю, поліській глибинці.

Закономірно, що псевдонім Василя Вацика „Земляк” уперше з’явився на сторінках обласної газети під оповіданням „Ганна Лебідь”.

Молодий письменник утверджував себе в літературі оригінальним художнім осмисленням тих проблем, до яких він мав щоденну причетність. Далека і близька, весела і драматична історія його Вавилону почалася в селі Конюшівка на Вінничині. Тут 23 квітня 1923 року і народився майбутній письменник. Краєвиди його дитинства з великою любов’ю описані на сторінках „Лебединої зграї” – роману, до якого не згасає читацький інтерес, твору, який не старіє.

Уродженець Вінниччини, фронтовик, підпільник, партизан у роки Великої Вітчизняної війни. У повоєнні роки Василь Земляк тривалий час працює на Житомирщині. Спочатку завідувачем відділу Червоненського бурякорадгоспу Андрушівського району, а з травня 1946 року – у редакції обласної газети „Радянська Житомирщина”. Як згадує колишній її редактор Георгій Петрович Булкін, у травні 1946 року до нього в кабінет „увійшов високий на зріст молодий чоловік із великими блакитно-сірими очима, з обвітраним обличчям і з розстебнутим комірцем сорочки. Він відрекомендувався, назвав ім'я, прізвище... Візьміть мене на роботу в редакцію. Хочу працювати в газеті”. На запитання, чи він має журналістську освіту і чи друкувався, Земляк відповів, що ні. А на запитання, що ж уміє робити, відповів: „Стріляти”. Так, він був представником того покоління, якому випало змолodu взяти в руки зброю і відстоювати рідну землю.

Редактор, як і весь редакційний колектив, повірили в сили Василя Земляка. Обійнявши спочатку скромну посаду власкора в південних районах області, а потім літпрацівника та відповідального секретаря редакції, майбутній письменник уважно приглядався до життя поліських хліборобів, виношував у серці бажання розповісти про них у художніх творах.

Проблеми повоєнного села були для нього близькими, тривожили його сумління, спонукали до роздумів, до пошуків ефективних шляхів їхнього розв'язання. У його газетних статтях і кореспонденціях того часу легко відшукати проблемні аналогії з поліськими повістями „Рідна сторона” та „Кам'яний Брід”.

Усе життя для Василя Земляка проблема – людина і хліб – буде темою його постійних роздумів і творчого пошуку. Письменник із повним правом міг стверджувати: „Я добре знаю поліські колгоспи перших повоєнних років і писав про них. Я бачив, як важко давався там хліб”. Повість „Рідна сторона” й з'явилася як наслідок роздумів митця про важкий хліб Полісся, виросла з глибокої переконаності в хлібному багатстві цієї щедрої землі, що людина й хліб стануть нарівні, „шануючи одне одного, перебуваючи в честі, славі і добрім союзі”. Майже в кожного героя „Рідної сторони” є свій прототип. Її композиція нагадує своєрідний ланцюг із характерів людей різного віку, соціального стану, рівня мислення, з їхніми життєвими турботами та проблемами.

Василь Земляк бачив тяжку скруту перших повоєнних років, подвижництво людей на болотяних землях, вслухався в легенди й перекази поліського краю, у яких жила споконвічна народна мрія про великий хліб. Тому вже в перших його

повістях з особливою виразністю виявилася особистість письменника, його лірико-романтичне світосприймання, прагнення не відсторонюватися від зображуваних подій, а безкомпромісно підключатися до проблемних напруг повсякдення. Але, крім плану актуально-проблемного, лірично-авторського, існує в повістях і план вищий, загальнолюдський, філософський.

У кожному творі письменник звертався до тих життєвих вражень, які міцно закарбувалися в пам'яті, до тих настроїв, почуттів та асоціацій, які переростали в образи-метафори. Тому головною формою висловлення думок і почуттів В. Земляка є ліричний монолог, багатий на філософські роздуми про народну пам'ять, про духовні й моральні основи буття народу:

„Земле! Ти народжуєш нас наче для того, щоб ми звіряли тобі своє горде серце. Ми нікуди не можемо подітися від тебе, як од власної долі, і хоч куди б заносили нас урагани часу, але як тільки вони вщухають і починають ледь виднітися твої обрії, то ми знову прагнемо до тих місць, де вперше побачили тебе з колискової висі, наче перекинуту горілиць, потім з отих віконечь маленьких, у чотири шибки – прагнемо на ті споришеві подвір'я, де ми вперше ступили на тебе босоніж, звідали своє тепло й зачули в жилах своїх твою незміряну силу. Тож лишень тобі дано повертати лебедині зграї з далеких світів...”

У „партизанських” повістях „Підполковник Шиманський”, „Ніч без милосердя”, „Гнівний Стратіон”, в оповіданнях „Родина Сосніних”, „Гіппократ” Василь Земляк порушив складні філософсько-етичні проблеми, зокрема проблеми морального вибору, честі, обов'язку, самопожертви, які поставали перед людьми в неймовірно важких обставинах війни, у героїчній боротьбі з ворогом. Письменник розкриває антигуманну, людиноненависницьку суть фашизму, який намагався зруйнувати людські душі, відкидаючи ті морально-етичні принципи, які утверджувалися віками. Зображаючи фатальний збіг обставин, трагічну ситуацію, письменник стверджує необхідність пошуків діяльного виходу з неї, навіть ціною тяжких, часом непосильно, душевних мук.

Великим і добрим талантом у своєрідній романтичній формі витворена епопея історії українського народу на її крутозламах у романі „Лебедина зграя” та лебединій пісні Василя Земляка – останньому романі „Зелені млини”, удостоєних Шевченківської премії в 1977 році.

Щедра, ніжна й весела фантазія В. Земляка захоплює кожного, хто заглиблюється у складну історію мешканців Вавілона та Зелених Млинів, зокрема сільської красуні Мальви

Кожушної, місцевого філософа Фабіяна, братів Соколюків, Явтушка Голого та ін. Це хлібороби, учителі, робітники... Скільки їх було, відомих і невідомих героїв, які захищали українську землю, клали на вівтар її незалежності власне життя, несли й несуть відповідальність за її долю, її майбутнє. У цих книгах так химерно переплелися реальне та фантастичне, земне й казкове, радісне та трагічне, що не можна визначити міру автобіографічного у витвореній письменницькою уявою художній реальності.

Працюючи над цими романами, письменник добре усвідомлював, що крім середовища, у якому людина живе й формується, дуже багато важить у її житті також духовне середовище народу, його пам'ять, традиції, адже культури без коріння нема, всебічно розвиненою стає та особистість, у якій гармонійно поєднуються такі поняття, як народна мораль, совість, історична пам'ять, багатовіковий естетичний досвід народу.

Василь Земляк у згаданих творах виявив синівську уважність до етнографічних барвистих звичаїв рідного Прибужжя, його святинь, злетів і трагедій, до побутового народного етикету, мови, яка завжди була душею народу, душею його культури. Саме уважність до людини, мовна культура, невимушений гумор, щира лірична інтонація надають Земляковим книгам справжньої краси й чарівності.

Усі герої В. Земляка – добрі та злі, мудрі та наївно простакуваті, ліниві й працьовиті, хоробрі й боягузливі, похмурі й веселі – „заземлені” на народний характер у всій його складності й простоті, визначеності й неоднозначності. Вони у складних катаклізмах історії гинуть і воскресають, перемагають і вічно залишаються в пам'яті нащадків – живуть життям, яке судилось одвічно людині на землі. Письменник прагнув творити так, щоб поєднати минуле з майбутнім, „побачити землю свою в єдності й цілісності великого й малого, у величі загиблих і в буденності живих”.

Як відомо, щедра поліська земля благословила на нелегкий шлях літературної творчості багатьох своїх талановитих синів і дочок. Серед них і Василя Земляка. До речі, у Житомирі він здобував вищу освіту, навчаючись у сільськогосподарському інституті. Тут у нього залишилося багато друзів та шанувальників його таланту. Адже Василь Земляк разом із Борисом Теном та Михайлом Клименком у далекі 50-ті роки стояли біля колиски нинішньої обласної організації Спілки письменників України. Про роки життя В. Земляка в Житомирі нагадує меморіальна дошка на будинку № 16 по вулиці

Б. Лятошинського, де колись містилася редакція обласної газети, його ім'ям названо міську бібліотеку. Не втрачав В. Земляк зв'язків із житомирцями й після того, як виїхав до Києва й працював на кіностудії ім. О. Довженка. Його друзі видали гарну книжку спогадів під назвою „Заповіт любові”.

Ранньою весною 1977 року Василь Земляк пішов від нас, живих, немов піднявся на крилах назустріч лебединим зграям, повернення яких із далеких країв із таким тужливим нетерпінням він завжди очікував. Але залишилися його цікаві книги, які утверджують на землі мудрий закон лебединої зграї: кожен птах повинен відчувати в польоті крило сусіда.

Хочу сказати, що все створене Василем Земляком як письменником увійшло в українську літературу дорогоцінним набутком. Віримо, що слово його звучатиме в ній віки, бо він жив і писав для народу, а народ безсмертний.

Хай і наше слово про Василя Земляка, людину щедрої душі й красивого таланту, влітається у вінок його шани.

Література:

1. Жулинський М. За мудрим законом лебединої зграї // Радянська Житомирщина. – 1983. – 23 квітня.
2. Панченко В. Реальність розмаїття // Дніпро. – 1981. – № 6-7.
3. Скрипник А. Повертаючись до Вавилону // Літературна Україна. – 1988. – 13 жовтня.
4. Заповіт любові. Спогади, статті. – К., 1983.
5. Земляк В. Твори у 4-х т. – К., 1983.